

Arapçada 'Mâ' Edatının Anlam Türleri: Amme Cüzü Örneği

Osman Aktaş

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (ROR ID: 025y36b60)
İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
Assist. Prof. Dr., Social Sciences University of Ankara, Faculty of Islamic Studies
Department of Basic Islamic Sciences
Ankara/Turkey
osman.aktas@asbu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9217-6171

Luay Hatem Yağoob

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (ROR ID: 025y36b60)
İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
Assist. Prof. Dr., Social Sciences University of Ankara, Faculty of Islamic Studies
Department of Basic Islamic Sciences
Ankara/Turkey
luay.hatem@asbu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8518-0148

Functions and Meanings of 'Mâ' Preposition in the Arabic Language, The 30th Part of the Qur'ân, As A Model

Abstract

The prepositions in the Arabic language have an important place in understanding compound sentences. Researchers and authors have taken particular care of it. The preposition mâ is one of the joining tools with multiple meanings and functions, as grammarians have used it for ten different functions and meanings. What determines the function and meaning of the preposition mâ is its place and location in the sentence. Every kind of mâ preposition has specific rules and meanings itself. As it is known, the word in the Arabic language is divided into a noun, verb, and a letter (according to the old classical division). This study found that the preposition mâ had used a noun and a letter. This study contains two main chapters. The first chapter that dealt with the various and different uses of the mâ; as for the second chapter, it dealt with the types of mâ mentioned in the 30th juz' (part) of the Qur'ân. This study revealed the fact that mâ was mentioned seventy times, in addition to being mentioned 19 times, and it has more than one connotation and a grammatical function.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/*This paper was checked for plagiarism*

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Osman Aktaş, Luay Hatem Yağoob).

Geliş/Received: 08 Haziran/June 2021 | **Kabul/Accepted:** 06 Eylül/September 2021 | **Yayın/Published:** 20 Eylül/September 2021

Atıf/Cite as: Osman Aktaş, Luay Hatem Yağoob, "Arapçada 'Mâ' Edatının Anlam Türleri: Amme Cüzü Örneği = Functions and Meanings of 'Mâ' Preposition in the Arabic Language, The 30th Part of the Qur'ân, As A Model", *Eskiyeeni* 44 (Eylül/September 2021), 645-661. <https://doi.org/10.37697/eskiyeeni.949558>

CC BY-NC 4.0 | *This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License*

As a result of the conducted research, it is confirmed that *mā* has six different types. The types of *mā* used as a letter are *mā al-nafiyah* (negative *mā*), *mā* used as *laysa* (the *mā* that resembles), *mā al-kāffah* (preventative *mā*), *mā al-za'idah* (extra *mā*), *mā al-ibhamiyah* (indefinite *mā*) and *mā al-maşdariyah* (gerundival *mā*). Besides that, it is found out that there are four types of *mā* used as a noun. *Mā al-istifhamiyah* (interrogative *mā*), *mā al-ta'ajubiyah* (exclamation *mā*), *mā al-shartiyah* (conditional *mā*) and *mā al-mawşulah* (pronominal *mā*) are the kinds of *mā* used as a noun. Whereas there is an agreement about some of the grammatical cases of *mā* mentioned in 'Amma juz' of the Qur'ān, there are conflicts in some of them. The number of *mā* mentioned in 'Amma juz' is fifty-one that are agreed in terms of grammatical cases. Besides that, the number of *mā* which there is disagreement over its grammatical issues is nineteen.

Mā al-shartiyah and *mā al-ibhamiyah* are not mentioned in 'Amma juz' of Qur'ān. Except for these types, all kind of *mā* is mentioned in 'Amma juz'. *Mā al-istifhamiyah* is mentioned seventeen times in 'Amma juz', from this aspect it is the most mentioned and most agreed type of *mā* in terms of grammatical case. In 'Amma juz', the kinds of *mā al-mawşulah* and *mā al-maşdariyah* can possibly be discussed in two different ways regarding grammatical matters at the same time. The number of possible parts that grammatically probable to evaluate in two different ways is fifteen. The presence of ten different types of the *mā* preposition with shows the richness of Arabic language. In this study, the wealth of Arabic language in the Qur'ān is tried to be demonstrated.

Keywords

Arabic, Indication of the Prepositions, Preposition *Mā*, Types of Prepositions *Mā*, *Juzz* 'Amma

Arapçada 'Mâ' Edatının Anlam Türleri: Amme Cüzü Örneği

Öz

Arapçada edatlar, özellikle bileşik cümleleri anlamada çok önemli bir yere sahiptir. Öyle ki, Arap dili alanında araştırma yapan ve eser telif edenler tarafından önem verilen konuların başında gelmektedir. *Mâ* edatı, bahsi geçen edatlardan olup nahiv bilginleri tarafından on farklı anlam ve görevde kullanıldığı tespit edilmiştir. *Mâ* edatının farklı anlam ve görevlerde kullanıldığını gösteren husus ise, edatın cümle içindeki konumudur. *Mâ* edatının her bir türünün kendine has şartları ve anlamları söz konusudur. Arapçada klasik tasnife göre kelime; isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayrılır. Bu çalışmada *mâ* edatının isim ve harf olmak üzere iki farklı görevde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışma, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *mâ* edatının farklı görev ve anlamlarda kullanılması; ikinci bölümde ise *mâ* edatının amme cüzündeki kullanım türleri ele alınmıştır. Yapılan çalışmada *mâ* edatının amme cüzünde yetmiş defa zikredildiği tespit edilmiştir. Amme cüzünde zikredilen *mâ* edatının on dokuz yerdeki irab ve delaleti ile ilgili farklı görüşlerin ileri sürüldüğü görülmüştür.

Yapılan çalışmada harf olarak kullanılan *mâ* edatının altı farklı türünün olduğu tespit edilmiştir. Harf olarak kullanılan *mâ* edatları; *mâ en-nâfiye*, *leyse* gibi amel eden *mâ*, *mâ el-kâffe*, *mâ ez-zâide*, *mâ el-ibhâmiyye* ve *mâ el-masdariyye*'dir. İsim olarak kullanılan *mâ* edatının ise dört farklı türünün olduğu tespit edilmiştir. İsim olarak kullanılan *mâ* edatları; *mâ el-istifhâmiyye*, *mâ et-ta'accubiyye*, *mâ eş-şartiyye* ve *mâ el-mevsûle*'dir. Amme cüzünde geçen *mâ* edatlarının bazısının irabında ittifak edilmişken bazısında da ihtilafa düşülmüştür. Amme cüzünde geçen ve irabı konusunda ittifak bulunan *mâ* edatlarının sayısı elli birdir. Amme cüzünde geçen ve irabı konusunda ihtilaf bulunan *mâ* edatlarının sayısı ise on dokuzdur. *Mâ*

eş-şartiyye ve mâ el-ibhâmiyye Amme cüzünde zikredilmemiştir. Geri kalan bütün mâ edatı türleri ise Amme cüzünde zikredilmiştir. Amme cüzünde on yedi defa zikredilen mâ el-istifhâmiyye Amme cüzünde en fazla zikredilen ve irabı konusunda en fazla ittifak bulunan mâ edatı türüdür. Amme cüzünde aynı anda iki farklı şekilde irab olunması mümkün olan mâ edatı türleri mâ el-mevsûle ve mâ el-masdariyye'dir. Her iki şekilde irab olması mümkün olan yer sayısı ise on beştir. Mâ edatının on farklı türünün bulunması Arap dilinin zenginliğini göstermektedir. Bu çalışmada Arap dilinin bu zenginliğinin Kur'ân-ı Kerîm'de varlık bulduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Arapça, Edatların Delâleti, Mâ Edatı, Mâ Edatı Türleri, Amme Cüzü

Giriş

Dil, insanoğlunun tarihi kadar geçmişi olan bir olgudur. İnsanoğlu varlık sahasında görüldüğünden beri, dil de var olagelmıştır. İnsanlar, duygu ve düşüncelerini etkili bir şekilde ifade etmede, bilim ve sanat üretmede de dile ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda dil, kişiler arası iletişimin temel unsuru olmuştur. Zira, doğası gereği sosyal bir varlık olan insan, başka insanlarla iletişim kurmaya ihtiyaç duymuştur.

Öğretmen sınıfta ders anlatırken, bilim insanı bilimsel bir toplantıda sunum yaparken, şair şiir yazarken, senarist film senaryosu yazarken, vaiz kürsüde vaaz ederken dilin kapısını çalar. Bu ifadeler her zaman bir çocuğun su istemesi gibi tek yüklemli basit cümleler olmaz, bazen bileşik ve karmaşık cümleler kurulur. Bileşik cümleler kurulurken yan cümleyi temel cümleye bağlayan edatlardan yararlanır.

İster yazılı ister sözlü olsun, bir meram anlatılırken doğru bir şekilde anlaşılması istenir. Bu noktada edatların ve cümlede yerine getirdiği görevlerinin bilinmesinin büyük bir önemi vardır. Klasik dönem nahiv eserlerinde, tefsir ve fıkıh kitaplarında edatların anlamlarına ve bu görevlere önemle yer verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra edatların anlamlarından hareketle tefsir ve fıkıh gibi İslami ilimlerde bazı ihtilafların vuku bulduğu da bilinmektedir.¹

Arapçada edatlar konusu çerçevesinde öne çıkan bir husus; bazı edatların, cümle içindeki konumuna göre farklı görev ve anlamlarda kullanılabilmesidir. Bu edatlardan biri de bu çalışmada ele alınan mâ (ﻟﻤﺎ) edatıdır. ﻟﻤﺎ edatı; altısı harf ve dördü isim olmak üzere on farklı anlam ve görevde kullanılmaktadır:² İsim ve harf olan ﻟﻤﺎ edatı; isim, fiil ve cümlelerin başına gelebilmektedir. Her birinin cümle içindeki konumuna göre farklı anlam ve görevleri bulunmaktadır.

Bir sonraki bölümde bu edatın farklı anlam ve görevleri incelenmiştir. Öncelikle harf olarak ve ardından isim olarak kullanılan ﻟﻤﺎ edatına yer verilmiştir. Sonraki bölüm ise Amme cüzünde geçen ﻟﻤﺎ edatının çeşitlerini ele almaktadır.

¹ Abdullah Hacibekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015), xvii.

² Abdüh er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî* (Beirut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1431/2010), 14-16; Ebü'l-Hasen Alî b. İsâ er-Rummânî, *Menâzili'l-hurûf* (Beirut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2005), 59-63.

1. Harf Olarak Kullanılan ما Edatı

Harf olarak kullanılan ما edatının altı farklı anlam ve görevi bulunmaktadır.

1.1. Mâ en-Nâfiye (مَا النَّافِيَةُ)

Nefy harfi olarak kullanılan ما edatı hem mazi hem de muzari fiili nefyeder ve yapı bakımından fiili olumsuzla dönüştürür.³ Bu kapsamda ما edatı, muzari fiili nefy ettiğinde, fiilin irabına etki etmez. Mazi fiil mebnî olduğu için ما edatının mazi fiilde amel etmesi söz konusu olamaz. Örnekler

مَا أَتَى الطَّالِبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ الْيَوْمَ
مَا يَذْهَبُ الطَّيِّبُ إِلَى الْمُسْتَشْفَى

Öğrenci bugün okula gelmedi.
Doktor hastaneye gitmiyor.

1.2. Mâ el-Ğamele (مَا الْعَامِلَةُ عَمَلًا لَيْسَ)

لَيْسَ edatı ; كَانَ ve benzerlerinden olup isim cümlesinin başına gelir. İsmi merfu, haberini mansub yapar.⁴ Benzer şekilde ما edatının da لَيْسَ anlamında kullanılabildiği ve bu durumda لَيْسَ'nin hükmünü alarak ismini merfu, haberini mansub yaptığı belirtilmiştir.⁵ Örnekler:

مَا الْمَوْضُوعُ سَهْلًا
مَا الطَّرِيقُ طَوِيلًا

Konu kolay değil.
Yol uzun değil.

1.3. Mâ el-Kâffe (مَا الْكَافَّةُ)

كَافٌ ismi, يَكْفُ fiilinin ism-i failidir. Bu fiil ise hem geçişli hem de geçişsiz kullanılmak üzere vaz geçmek, vaz geçirmek anlamlarına gelir.⁶ Nahvî bir kavram olarak ise kendisinden sonra geldiği harfin veya fiilin amelini iptal etme anlamında kullanılır ve حَزْفٌ olarak isimlendirilir. Mâ el-kâffe, zâid bir harftir; fakat zâid olarak isimlendirilmesi, nahvî bir isimlendirmedir ve hiçbir görev ve anlam üstlenmediği anlamına gelmez.

Bu harf; genellikle anlamı güçlendirmek ve pekiştirmek için kullanılır.⁷ Bu bilgiler ışığında kullanıldığı yerler şöyledir:

√ inne ve benzerlerinden sonra gelebilir. Bu durumda bir belagat terimi olarak "kasr" anlamı ifade eder.⁸

³ Mustafâ b. Muhammed Selîm el-Galâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1414/1993), 3/254.

⁴ Cemâluddîn Osman b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yunus İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv*, thk. Salih Abdul'azîm eş-Şâ'ir (Kahire: Mektebetü'l-'Âdâb, 2010), 47-48.

⁵ Muhammed b. Abdurrahim el-Meylânî, *Şerhu'l-muğni* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2012), 66.

⁶ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr 'Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), "Kefefe", 4/1423; İlyas Karslı, *Yeni Sözlük: Arapça-Türkçe* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 1865.

⁷ Râcîhî, *et-Tatbiku'n-nahvî*, 164.

⁸ Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî*, thk. Yusuf es-Sumeylî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1434/2013), 168.

√ Kendisinden sonrakini cer eden رُبِّ 'den sonra⁹ ve قَلَّ (azaldı) ve طَالَ (uzadı) gibi fiillerden sonra gelebilir. Bu durumda bu fiiller faile ihtiyaç duymaz:¹¹

√ Örnekler:

إِنَّمَا الإِجْتِهَادُ يُوَدِّي إِلَى النَّجَاحِ	Çalışma, ancak başarıya götürür.
قَلَّمَا أَنَا مُتَأَجِّرًا	Nadiren geç uyurum.
طَلَّمَا سَاعَدَ أَقْرَبَاءَهُ	Akrabalarına ne kadar çok yardım etti.
رُبَّمَا أُوْرِكَ الْيَوْمَ	Belki bugün seni ziyarete gelirim.

1.4. Mâ ez-Zâide (مَا الزَّائِدَةُ)

Belirtilen hususlara ek olarak ما harfinin zâid olarak da gelebilmesi söz konusudur. Zâid olan ما harfini, bir önceki başlıkta ele alınan mâ el-kâffe'den ayıran husus, zâid olan ما harfinin kendisinden önce gelen âmilin amelini iptal etmemesidir. Başka bir deyişle, zâid olan ما harfi, kendisinden önce gelen âmilin ameline etki etmez.¹² Bununla birlikte mâ el-kâffe bahsinde belirtildiği gibi, "zâid" ifadesinden kastedilen şey, herhangi bir görev veya anlam ifade etmemesi değil; aksine nahvî bir terim olmasıdır. Örnek:

قَلِيلًا مَا يَدْرُسُ الْكَسُولُ	Tembel kişi, ne kadar az ders çalışır.
كَثِيرًا مَا يَتَصَدَّقُ الْكَرِيمُ	Cömert kişi, ne kadar çok sadaka verir.

1.5. Mâ el-İbhâmiyye (مَا الْإِبْهَامِيَّةُ)

Tanımlanan anlam ve görevlerinin yanı sıra ما harfi, nekira bir isimden sonra nekiralık anlamını pekiştirmek için de kullanılabilir. Böylelikle bu görev ve anlamda kullanılan ما harfi, kendisinden sonra geldiği nekira isme sıfat olur.¹³ Örnekler:

رَأَيْتُ فِي الشَّارِعِ رَجُلًا مَا	Sokakta (herhangi) bir adam gördüm.
سَأَلْتَنِي طَالِبَةٌ مَا	(Herhangi) bir kız öğrenci bana sordu.
سَتَفْهَمُ الْحَقِيقَةَ يَوْمًا مَا	Günün birinde gerçeği anlayacaksın.

1.6. Mâ el-Masdariyye (مَا الْمَصْدَرِيَّةُ)

Arapçada masdarlar ikiye ayrılır. Bu bağlamda, tek bir kelime olarak gelen masdarlar ve birden fazla kelimenin bir araya gelmesiyle meydana gelen masdarlar olarak sınıflandırılabilir. Birden fazla kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan masdarlara masdar-ı müevvel denir. Masdar-ı müevvel, masdar harfi ve fiil veya masdar harfi ve cümlenin bir araya gelmesiyle oluşur. Masdar harflerinden biri de ما harfidir.¹⁴

⁹ رُبِّ , harf-i cer olup nekiradan önce gelir ve bir şeye müteallik olmaz. Ayrıca "azlık" anlamı ifade eder.

¹⁰ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsira* (Kahire: 'Âlemu'l-Kutub, 1429/2008), 3/2059.

¹¹ Râcihi, *et-Tatbiku'n-nahvî*, 207.

¹² Rummânî, *Menâzili'l-hurûf*, 63.

¹³ Galâyîni, *Câmi'u'd-durâsi'l-'Arabiyye*, 3/223.

¹⁴ Mustafa Meral Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008), 160-167; Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Tekniği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 27-33.

Burada öne çıkan nokta; ما edatı masdar harfi olarak kullanıldığında hem mazi hem muzari fiil ile birlikte gelebilmesidir. Böylece masdar olan ما harfinden sonra gelen cümleye sıla cümlesi denir ve bu sıla cümlesinde âid zamir yoktur.¹⁵ Bunun yanı sıra المَصْدَرَةُ مَا, kendisinden sonraki cümleye “vakit/zaman” anlamı katabilir. Örneğin كَانَ ve benzerlerinden olan مَا دَامَ مَا nâkis fiilindeki ما edatı, zamana delalet ettiği için المَصْدَرَةُ الظَّرْفِيَّةُ (mâ el-masdariyye ez-zarfiyye) olarak isimlendirilmiştir.¹⁶

Örnekler:

عَجَبْتُ مِمَّا تَقُولُ	Söylediğin şeye şaşırırım/yadırgadım.
سَأَجِيبُكَ مَا حَيْبُتُ	Yaşadığım sürece seni seveceğim.
سَأَعْمَلُ الْخَيْرَ مَا دُمْتُ حَيًّا	Yaşadığım sürece iyilik yapacağım.

2. İsim Olarak Kullanılan ما Edatı

Önceki bölümde ما edatının harf olarak kullanımları incelenmiştir. Bu bölüm ise isim olarak kullanımlarını ele almaktadır. Bu bağlamda ما edatının isim olarak dört farklı görev ve anlamda kullanılmakta olduğu vurgulanmaktadır.

2.1. Mâ el-İstifhâmiyye (مَا الِاسْتِفْهَامِيَّةُ)

Arapçada ikisi harf, yedisi isim olmak üzere dokuz soru edatı bulunmaktadır.¹⁷ Bu edatlardan biri olan ما edatı isim kabul edilmektedir.¹⁸ Bu açıdan bakıldığında ما soru ismi, isimden önce gelebildiği gibi, cümleden önce de gelebilir ve bu cümle, isim cümlesi, fiil cümlesi ve şibih cümle olabilir. Ayrıca ما/Mâ soru ismi, cümledeki yerine göre farklı şekillerde irab olunur.¹⁹ Bunlar şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Mübteda: İsim cümlesi, fiil cümlesi ve şibih cümleden önce gelirse.
2. Haber-i mukaddem: İsimden önce gelirse.
3. Mefulün bih: Fiil cümlesinden önce gelirse.

Örnekler:

مَا فِي الْعُرْفَةِ؟ ²⁰	Odadaki şey nedir? / Odada ne var?
مَا هَذَا؟ ²¹	Bu nedir?
مَا سَمِعْتَ الْيَوْمَ؟ ²²	Bugün ne duydun?

Bununla beraber ما soru isminden önce harf-i cer gelirse, ما edatının elifi vucûben hafzedilir.²³

Örnek: نَعْمَ تَتَحَدَّثُ؟ (Neyden bahsediyordun?), اِلَامَ تَنْظُرُ؟ (Neye bakıyorsun?).

¹⁵ Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, 167.

¹⁶ Râcihî, *et-Tatbiku'n-nahvî*, 142.

¹⁷ Ali el-Cârim - Mustafa Emîn, *en-Nahvu'l-vâdih fi kavâ'idil-luğati'l-Arabiyye* (Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye es-Suudiyye, ts.), 1/411-413.

¹⁸ Hüseyin Günday - Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv bilgisi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), 169.

¹⁹ Râcihî, *et-Tatbiku'n-nahvî*, 73.

²⁰ ما edatı bu cümlede mübteda olarak gelmiştir.

²¹ ما edatı bu cümlede haber-i mukaddem olarak gelmiştir.

²² ما edatı bu cümlede mefulün bih olarak gelmiştir.

²³ Râcihî, *et-Tatbiku'n-nahvî*, 73.

2.2. Mâ et-Ta'ccubiyye (مَا التَّعَجُّبِيَّةُ)

Bilindiği üzere taaccub üslubu, şaşırma ve beğenme gibi duyguları ifade etmede kullanılır. مَا أَفْعَلَهُ ve مَا أَفْعَلُ بِهِ olmak üzere iki kalıbı vardır. مَا أَفْعَلَهُ kalıbındaki مَا edatı, taaccub ismidir.²⁴ Genel görüşe göre مَا, mübteda merfû olup, kendisinden sonra gelen cümle ref mahallinde haberdır.²⁵ Örnekler:

مَا أَجْمَلَ الْجَوَّ!	Ne güzel hava!
مَا أَغْظَمَ الْإِحْسَانَ!	Ne yücedir iyilik!
مَا أَحْسَنَ الصِّدْقَ!	Dürüstlük ne güzel bir şeydir!

2.3. Mâ eş-Şartıyye (مَا الشَّرْطِيَّةُ)

Muzari fiili cezmeden şart isimlerinden biri مَا edatıdır. Bu edat, cümle içindeki konumuna göre farklı şekillerde irab olunmaktadır.²⁶ Bu kapsamda konu iki başlık halinde açıklanabilir:

- **Ref mahallinde** mübteda olarak geldiği durumlar:

1. Kendisinden sonra lazım bir fiil gelirse. Örnek: مَا يَخْدُتُ فِي الشَّرِكَةِ يَعْلَمُهُ الْمُدِيرُ (Müdür, şirkette olan biten her şeyi bilir.)

2. Kendisinden sonra mefulün bihi zikredilmiş müteaddî bir fiil gelirse. Örnek: مَا تَفْعَلُهُ تُجَزُّ عَلَيْهِ (Yaptığın şeyin karşılığını alırsın.)

3. Kendisinden sonra haberi zikredilmiş nâkıs bir fiil gelirse. Örnek: مَا يَكُنْ سَيِّئًا مَا جُتِبْنَاهُ (Kötü olan şeyden uzak dur.)

- **Nasb mahallinde** geldiği durumlar:

1. Kendisinden sonra, haberi zikredilmemiş nâkıs bir fiil gelirse. Örnek: مَا تَكُنْ دَرَجَةً مَا تَكُنْ دَرَجَةً [Sorumluluğunun düzeyi ne olursa olsun, sen (yine de) hesap verirsin.]

2. Kendisinden sonra, mefulün bihi zikredilmemiş müteaddî bir fiil gelirse. Örnek: مَا تَقْرَأُ مِنْ كُتُبٍ مُخْتَلَفَةٍ تَزِدُّ مَعْرِفَتَكَ (Farklı kitaplar okudukça bilgin artar.)

2.4. Mâ el-Mevsûle (مَا المَوْصُولَةُ)

Müşterek ism-i mevsullerden sayılan bir ism-i mevsul olan مَا edatı; genellikle gayr-i âkiller için, nadiren âkiller için kullanılmaktadır.²⁷ Cümle içindeki konumuna göre farklı şekillerde irab olunur.²⁸ Bu durum üç başlık halinde açıklanabilir:

²⁴ Nedîm Hüseyin Da'kûr, *el-Kavâ'idu't-tatbikiyye fi'l-luğati'l-'Arabiyye* (Beyrut: Muessesetu Bahsûn, 1998), 171.

²⁵ Emre Çavdar, *Arap Dili'nde "Lâm", "Lâ", "Mâ" Edatları ve Kur'ân-ı Kerim'deki Kullanımları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015), 158; Hasan b. Kasım el-Murâdî, *el-Cenâ ed-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, thk. Fahrüddîn Kabâve - Muhammed Nedîm Fâdil (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413/1992), 337.

²⁶ Çavdar, *Arap Dili'nde "Lâm", "Lâ", "Mâ" Edatları ve Kur'ân-ı Kerim'deki Kullanımları*, 156.

²⁷ Galâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 1/133.

²⁸ Çavdar, *Arap Dili'nde "Lâm", "Lâ", "Mâ" Edatları ve Kur'ân-ı Kerim'deki Kullanımları*, 150-151.

1- Ref mahallinde geldiği durumlar:

- a. Mübteda. Örnek: مَا سَمِعْتُهُ صَاحِيحٌ (Duyduğun şey doğrudur).
 b. Haber. Örnek: هَذَا مَا أَقْصَدُهُ (Kastettiğim şey budur).
 c. Fâil. Örnek: سَيَظْهَرُ مَا تُخْفِيهِ يَوْمًا مِنَ الْأَيَّامِ (Gizlediğin şey, bir gün ortaya çıkacak).
 d. Nâib-i fâil. Örnek: سَيُفْهَمُ غَدًا مَا لَمْ يُفْهَمِ الْيَوْمَ (Bugün anlaşılmayan, yarın anlaşılacak).

2- Nasb mahallinde geldiği durum:

- a. Mefulün bih. Örnek: اشْتَرَيْتُ مَا أَعْجَبَنِي (Hoşuma giden şeyi satın aldım).

3- Cer mahallinde geldiği durumlar:

- a. Muzafun ileyh. Örnek: قُلْتُ لَكَ كُلَّ مَا أَعْرِفُهُ (Bildiğim her şeyi sana söyledim).
 b. Harf-i cerden sonra. Örnek: سَتَحْصُلُ عَلَيَّ مَا تُرِيدُهُ (İsteddiğini elde edeceksin).

3. Amme Cüzünde Geçen ما Edatının Çeşitleri

Konu çerçevesinde yapılan araştırmada ما edatının, “Amme” cüzünde farklı anlamları ve farklı irab görevlerini ifa etmek üzere 70 defa zikredildiği tespit edilmiştir. Buna ek olarak, Amme cüzünde geçen bazı ما edatlarının irabı konusunda, nahiv ve irab âlimlerinin ittifak ettikleri görüşle de bu konuda ise farklı görüşlerin söz konusu olduğu dikkat çekmektedir. Farklı görüşlerin çoğunda ise, ما edatının birçok şekilde irab olunabileceği ihtimalinin zikredildiği görülmektedir. Bu kapsamda öne çıkan bir nokta, araştırmanın birinci bölümünde yer alan ما edatı türlerinden olan mâ eş-şartiyye ve mâ el-ibhâmiyye'nin amme cüzünde yer almadığı tespit edilmiştir.

Çalışma çerçevesinde elde edilen bilgilere dayanarak Amme cüzünde yer alan ما edatının zikredildiği durumlar şöyle sıralanabilir:

3.1. Tek Bir Anlama Delalet Eden ما Edatları

Bu bölümde yer alan ve “tek bir şekilde irab olunan ما edatlarından” kastedilen, irabı ve delaleti konusunda ihtilaf bulunmayan ما edatı türleridir.

3.1.1. Mâ en-Nâfiye (مَا النَّافِيَةُ)

Mâ en-nâfiye, Amme cüzünde dokuz defa geçmektedir ve irabı konusunda nahiv âlimleri arasında ittifak söz konusudur:²⁹

	Örnek	Sûre	Âyet	Türkçe Meâli
1.	وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَيَّجَنِي	Abese	7	(İstemiyorsa) onun arınmamasından sana nel

²⁹ Ebül-Bekâ Abdullâh b. el-Hüseyn el-Ukberî, *et-Tibyân fi ir-râbi'l-Kur'ân*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Kahire: Mektebetü İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.), 2/1266-1297; Muhyiddîn Dervîş, *İr-râbu'l-Kur'ân ve beyânuh* (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1994), 10/350-542; Kasım Humeydân Da'âs, *İr-râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Dimeşk: Dâru'l-Munîr, 2004), 3/414-460; Ahmed b. Muhammed Harrât, *el-Muctebâ min muşkili ir-râbi'l-Kur'ân* (Medine: Mecma'u'l-Melik Fehd, 2005), 4/1407-1472.

2.	وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ	Tekvîr	29	Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.
3.	وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ	Mutaffifîn	12	Onu, ancak her azgın, günahkâr kimse inkâr eder.
4.	وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ	Mutaffifîn	33	Hâlbuki onlar, mü'minlerin başına bekçi olarak gönderilmemişlerdi.
	وَمَا تَقْمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ	Burûc	8	Onlar mü'minlere ancak; Allah'a iman ettikleri için kıziyorlardı.
5.	وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى	Leyl	19	O, hiç kimseye karşılık bekleyerek iyilik yapmaz.
6.	مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ	Duhâ	3	Rabbin seni terk etmedi.
7.	وَمَا قَلَى	Duhâ	3	Sana darılmadı da.
8.	مَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَةُ	Beyyine	4	Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine o apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler.
9.	وَمَا أَمْرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ	Beyyine	5	Hâlbuki onlara, ancak Allah'a kulluk etmeleri emredilmişti.

3.1.2. (مَا الْعَامِلَةُ عَمَلٌ لَيْسَ) Gibi Amel Eden لَيْسَ

لَيْسَ gibi amel eden ما, Amme cüzünde beş defa geçmektedir.³⁰

Örnek	Sûre	Âyet	Türkçe Meâli
1. وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ	Tekvîr	22	Sizin arkadaşınız (Muhammed) bir deli değildir.
2. وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ	Tekvîr	24	O, gayb hakkında cimri değildir.
3. وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ	Tekvîr	25	Kur'an, kovulmuş şeytanın sözü değildir.
4. وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ	İnfitâr	16	Onlar oradan kaybolup kurtulacak da değildir.
5. وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ	Târık	14	O, boş bir söz değildir.

³⁰ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânüh*, 10/396-443; Da'âs, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/423-438; Harrât, *el-Muctebâ min muşkilî i'râbi'l-Kur'ân*, 4/1424-1442.

3.1.3. Mâ el-Kâffe (مَا الْكَافَّةُ)

Mâ el-kâffe, Amme cüzünde üç defa geçmektedir. Bulunduğu üç yerde de ismini nasb, haberini ref yapan inne (إِنَّ)'den sonra gelmiştir.³¹

No	Örnek	Sûre	Âyet	Türkçe Meâli
1.	فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ	Naziât	13	Hâlbuki o, bir haykırıştan (sûr'un üfürülmesinden) ibarettir.
2.	إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ مَّنْ يَخْشَاهَا	Naziât	45	Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın.
3.	فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ	Gâşiye	21	Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin.

3.1.4. Mâ el-Mevsûle (مَا الْمُوصُولَةُ)

Mâ el-mevsûle, Amme cüzünde on üç farklı yerde zikredilmiştir. Geçtiği bazı yerlerde mahallen mansûb olarak mefulün bih şeklinde, bazı yerlerde ise mahallen merfû olarak fail şeklinde gelmiştir.³²

	Örnek	Sûre	Âyet	Türkçe Meâli
1.	رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا	Nebe	37	Göklerin ve yerin ve ikisi arasındakilerin rabbinden...
2.	يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاؤُهُ	Nebe	40	Kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı günde...
3.	كَلَّا لَمَا يَفْضِ مَا أَمَرُهُ	Abese	23	Hayır hayır o, Allah'ın kendisine emrettiğini yerine getirmedir.
4.	عَلِمْتَ نَفْسٌ مَا أَحْضَرْتَ	Tekvîr	14	Herkes önceden hazırlayıp getirdiği şeyleri bilecektir.
5.	عَلِمْتَ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ	İnfitâr	5	Herkes yaptığı ve yapmadığı şeyleri bilecek.
6.	يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ	İnfitâr	12	Onlar yapmakta olduklarınızı bilirler.
7.	هَلْ نُؤْبِتُ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ	Mutaffifin	36	Nasıl, kâfirler yapmakta olduklarının karşılığını buldular mı?
8.	وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ	İnşikâk	4	İçindekileri atıp boşaldığı zaman.
9.	إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ	A'lâ	7	Ancak Allah'ın dilediği başka.
10.	إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى	A'lâ	7	Şüphesiz O, açık olanı da bilir, gizliyi de.
11.	أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعِثَ رُوحٌ فِي الْقُبُورِ	Âdiyât	9	Acaba o bilmiyor mu ki, kabirlerde bulunanlar çıkarıldığı zaman.
12.	وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ	Âdiyât	10	Ve kalplerdeki ortaya konulduğu (zaman).
13.	عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ	Alak	5	(O) insana bilmediğini öğretendir.

3.1.5. Mâ el-İstifhâmiyye (مَا الْإِسْتِفْهَامِيَّةُ)

Mâ el-istifhâmiyye, Amme cüzünde on yedi farklı yerde zikredilmiştir. Geçtiği yerlerdeki irabı konusunda bir ihtilafın söz konusu olduğuna rastlanılmamıştır.³³

³¹ Derviş, *İrâbu'l-Kur'ân ve beyânuh*, 10/364-460; Da'âs, *İrâbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/414-442.

³² Derviş, *İrâbu'l-Kur'ân ve beyânuh*, 10/358-529; Da'âs, *İrâbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/416-457; Harrât, *el-Muctebâ min muşkili i'râbi'l-Kur'ân*, 4/1410-1468.

No	Örnek	Sûre	Âyet	Türkçe Meâli
1.	عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ³⁴	Nebe	1	Birbirlerine neyi soruyorlar?
2.	وَمَا يُدْرِكُ لَعَلَّهُ يَرْجِي	Abese	3	Ne biliyorsun, belki arınacaktı?
3.	وَمَا أَذْرَاكَ مَا يَوْمَ الَّذِينَ	İnfitâr	17	Hesap ve ceza gününün ne olduğunu sen ne bileceksin?
4.	ثُمَّ مَا أَذْرَاكَ مَا يَوْمَ الَّذِينَ	İnfitâr	18	Evet, hesap ve ceza gününün ne olduğunu sen ne bileceksin?
5.	وَمَا أَذْرَاكَ مَا سَجَّيْنِ	Mutaffifîn	8	Siccîn'in ne olduğunu sen ne bileceksin.
6.	وَمَا أَذْرَاكَ مَا عَلَيُونَ	Mutaffifîn	19	İllyiûn'un ne olduğunu sen ne bileceksin
7.	وَمَا أَذْرَاكَ	Târık	2	Ne olduğunu sen ne bileceksin?
8.	مَا الطَّارِقُ	Târık	2	Târıkın ne olduğunu (sen ne bileceksin).
9.	فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ	İnşikâk	20	Böyleyken onlara ne oluyor da iman etmiyorlar?
10.	وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ	Beled	12	Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin?
11.	فَمَا يَكْذِبُكَ بَعْدُ بِالَّذِينَ ³⁵	Tîn	7	(Ey insan!) Böyle iken, hangi şey sana hesap ve cezayı yalanlatıyor?
12.	وَمَا أَذْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ	Kadir	2	Kadir gecesinin ne olduğunu sen ne bileceksin!
13.	وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا	Zilzâl	3	İnsan, "Ona ne oluyor?" dedi(ği zaman).
14.	مَا الْقَارِعَةُ	Kâria	2	Nedir o yürekleri hoplatan büyük felaket?
15.	وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ	Kâria	3	Yürekleri hoplatan büyük felaketin ne olduğunu sen ne bileceksin?
16.	وَمَا أَذْرَاكَ مَا هَيْبَةُ	Kâria	10	Sen Hâviye'nin ne olduğunu ne bileceksin?
17.	وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ	Hümeze	5	Hutame'nin ne olduğunu sen ne bileceksin?

3.1.6. Mâ el-Masdariyye (مَا الْمَصْدَرِيَّةُ)

Bu çeşit bir kullanım, amme cüzünde birçok yerde gözlenmiştir, fakat bu konuda görüşlerin yer aldığı irab kitapları arasında ihtilaf söz konusudur. Bu bağlamda ما edatının masdar harfi olduğu konusunda üzerinde ittifak edilen ayet ise Beyyine suresinin 4. Ayetidir:³⁶ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ "Kendilerine o apaçık delil geldikten sonra."³⁷

³³ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânüh*, 10/350-579; Da'âs, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/414-468; Harrât, *el-Muctebâ min muşkili i'râbi'l-Kur'ân*, 4/1407-1482.

³⁴ عَمَّ harf-i ceri ile ما istifhâm harfinin terkiibinden meydana gelmiştir. ما edatındaki elif harfi, harf-i cerden dolayı hazfedilmiştir. Geniş bilgi için bk. Ebû Yûsuf Müntecebüddîn el-Hemedânî, *el-Ferîd fî i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Muhammed Nizâmuddîn el-Fetîh (Medine: Dâru'z-Zamân, 2006), 6/319; Da'âs, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/414.

³⁵ Bu ayetteki ما edatının irabı ile ilgili el-Ferrâ'nın diğer âlimlerden farklı bir görüşü vardır. Ferrâ, bu ayetteki ما edatının مِنْ anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Bk. Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. (Kahire: Dâru'l-Misriyye, ts.), 3/277.

³⁶ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânüh*, 10/543; Da'âs, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/460; Harrât, *el-Muctebâ min muşkili i'râbi'l-Kur'ân*, 4/1472.

³⁷ el-Beyyine 98/4.

3.1.7. Mâ et- Ta'ccubiyye (مَا التَّعَجُّبِيَّةُ)

Mâ et-ta'ccubiyye, Amme cüzünde sadece bir defa zikredilmiştir ve مَا أَفْعَلُهُ vezninde gelmiştir:³⁸

فَقَتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ “Kahrolası (inkârcı) insan! Ne nankördür o!”³⁹.

3.1.8. Mâ ez-Zâide (مَا الزَّائِدَةُ)

Mâ ez-zâide, Amme cüzünde iki yerde zikredilmiştir.⁴⁰

فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ “İnsan ise; Rabbi onu denediğinde.”⁴¹

وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ “Ama onu deneyip rızkını daraltınca.”⁴²

3.2. Birden Fazla Anlama Delalet Edebilen ما Edatları

Bu bölümde, farklı delâletleri söz konusu olan ve irab kitaplarında farklı şekillerde irab olunan ما edatları ele alınmıştır.

3.2.1. Mâ el-İstifhâmiyye (مَا الْإِسْتِفْهَامِيَّةُ) ve Mâ en-Nâfiye (مَا النَّافِيَّةُ)

ما edatı, Amme cüzünde iki farklı şekilde geçmektedir. Bu kullanımlarda istifhâmiyye ve nâfiye olmak üzere iki farklı delalet mümkün olmaktadır: Bunlardan birincisi şöyledir:

وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى “Cehenneme yuvarlandığı zaman malı mı ona fayda verecek?” / “Cehenneme yuvarlandığı zaman, malı ona fayda vermez.”⁴³ Bu ayette geçen ما edatının iki farklı irab ve delaleti söz konusu olabilir. İlki, mâ el-istifhâmiyye anlamında olmasıdır ki bu durumda istifhâm, inkâr anlamına delalet etmiş olur. Zira Arapçada soru edatları bazen aslî anlamından çıkıp farklı anlamlarda kullanılabilir. Bunlardan biri de inkâr anlamıdır.⁴⁴ Örneğin مَعَ اللَّهِ “Allah ile birlikte başka ilâh mı var?”⁴⁵ ayetinde istifhâm, inkâr anlamında kullanılmıştır. İkincisi ise bu ayetteki ما edatının nefy anlamında olmasıdır.⁴⁶ Anlam bakımından iki delalet arasında büyük bir fark söz konusu değildir ve âlimlere göre her iki anlam da caizdir.⁴⁷

Benzer şekilde ikinci ayet de şudur:

مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ “Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı.”⁴⁸ Bu ayette geçen ما edatı için, istifhâmiyye ve nâfiye delaletlerinin her ikisi de mümkündür. İs-

³⁸ Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbil'-Kur'âni'l-mecîd*, 6/344.

³⁹ Abese 80/17.

⁴⁰ Mahmûd Abdurrahîm es-Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbil'-Kur'ân* (Dimeşk: Dâru'r-Raşîd, 1418/1997), 30/324; Harrât, *el-Muctebâ min muşkilil i'râbil'-Kur'ân*, 4/1451; Da'âs, *i'râbu'l'-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/445.

⁴¹ el-Fecr 89/15.

⁴² el-Fecr 89/16.

⁴³ el-Leyl 92/11.

⁴⁴ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bed'*, 83.

⁴⁵ en-Neml 27/60.

⁴⁶ Da'âs, *i'râbu'l'-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/452.

⁴⁷ Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *Muşkilu i'râbil'-Kur'ân*, thk. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin (Beyrut: Muessetu'r-Risâle, 1405/1985), 2/822.

⁴⁸ Tebbet 111/2.

tifhâmiyye delaletinde “malı ona ne kazandırdı?” anlamı; nâfiye delaletinde ise “malı ona bir şey kazandırmadı, ona fayda sağlamadı” anlamı⁴⁹ geçerli olur. Her iki anlam da birbirine yakın olup, müfessirler ve dilciler tarafından makbul karşılanmıştır.

3.2.2. Mâ el-İstifhâmiyye (مَا اسْتِفْهَامِيَّةٌ) ve Mâ et-Ta'ccubiyye (مَا التَّعْجُيْبِيَّةُ)

مَا edatı, Amme cüzünde istifhâmiyye ve ta'ccubiyye delaletlerinin her ikisinin de mümkün olduğu şekilde sadece bir yerde geçmektedir.

مَا edatı için istifhâmiyye ta'ccubiyye delaletlerinden her ikisi de mümkündür.⁵¹ İstifhâm delaletinde, مَا edatı bu ayette “seni Rabbine karşı aldatan şey nedir?” anlamına gelmektedir. Burada istifhâm; istichâl (değer vermemek, önemsememek) ve tevbih (azarlama, ayıplama) anlamlarına delalet etmektedir. Bu ayetteki مَا غَرَّكَ مَا ifadesi, bazı kıraatlara göre مَا أَغْرَكَ مَا şeklinde okunmuştur. Bu durumda, مَا edatının, ta'ccub anlamına delalet etmesi mümkündür. Anlam ise “Rabbine karşı ne kadar da aldandın” şeklinde olur.⁵² Her iki anlam da delalet bakımından birbirine yakındır. Çünkü ta'ccub, bir tür istifham anlamı içermektedir.

3.2.3. Mâ el-Mevsûle (مَا الْمُصُولَةُ) ve Mâ eş-Şartiyye (مَا الشَّرْطِيَّةُ)

مَا edatı, Amme cüzünde mevsûl ve şart delaletlerinin her ikisinin de mümkün olduğu şekilde sadece bir yerde geçmektedir. “Dilediği biçimde seni oluşturdu”⁵³

مَا edatının bu ayette, ism-i mevsûl ve şart edatı anlamına delalet etmesi mümkündür. Her iki delaletin bağlamı ise farklı olur. İsm-i mevsûl anlamına delalet etmesi durumunda, biçimin şekliyle oluşturma anlamlarını birbirine bağlar. Bu durumda anlam “hangi biçimde seni oluşturdu?” şeklinde olur. Şart anlamına delalet etmesi durumunda ise كَيْفَ ifadesi şartın cevabı olur.⁵⁴ Delalet bağlamı değişse de her iki anlam, insanın Cenab-ı Allah tarafından ne şekilde oluşturulduğu meselesine değinmektedir.

3.2.4. Mâ el-Mevsûle (مَا الْمُصُولَةُ) ve Mâ el-Masdariyye (مَا الْمَصْدَرِيَّةُ)

مَا edatı, Amme cüzünde hem mevsûl hem de masdar delaletlerinin her ikisinin de mümkün olduğu şekilde on beş yerde geçmektedir. Mevsûl ve masdar anlamlarının birbirine yakın olmasından dolayı, tefsir ve i'râb kitaplarında her iki delalet arasında anlam farkının olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda مَا edatının mevsûl ve masdar

⁴⁹ İsmail b. Muhammed b. Ali et-Talîhî Ebu'l-Kasım el-İsbahânî, *İ'râbu'l-Kur'ân* (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 1995), 560; Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 6/482.

⁵⁰ el-İnfîtâr 82/6.

⁵¹ Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 6/354-355; Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vîl*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.), 4/716; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuh*, 10/402.

⁵² Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 6/354-355.

⁵³ el-İnfîtâr 82/8.

⁵⁴ Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 6/355.

delaletlerinin mümkün olduğu ayetler, anlamları ile birlikte özetle şu şekilde arz edilebilir:

1. كَلَّا بَلْ زَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ “Hayır hayır! Doğrusu onların kazanmakta olduklarını kalplerini paslandırmıştır.”⁵⁵

2. وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ “Geceye ve içinde topladıklarına (yemin ederim).”⁵⁶

3. وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ “Mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.”⁵⁷

4. وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ “Babaya ve ondan meydana gelen çocuğa (yemin olsun)”⁵⁸

5. يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى “O gün insan yaptıklarını hatırlar.”⁵⁹

6. وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا “Göğe ve onu bina edene andolsun”⁶⁰

7. وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا “Yere ve onu yayıp döşeyene andolsun”⁶¹

8. وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا “Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirene andolsun”⁶²

9. وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى “Erkeği ve dişi yaratana andolsun”⁶³

10. لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ “Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem”⁶⁴

11. وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ “Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz”⁶⁵

12. وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ “Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk edecek değilim”⁶⁶

13. وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ “Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz”⁶⁷

14. مَا آغَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ “Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı.”⁶⁸ Bu ayette مَا edatının masdariyye ve mevsûle olmak üzere iki şekilde irab ve delaleti mümkündür ve her iki durumda da anlam aynıdır.⁶⁹

15. مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ “Yarattığı şeylerin kötülüğünden...”⁷⁰

Tüm bunların yanı sıra öne çıkan bir diğer husus; mâ el-masdariyye ile mâ el-mevsûle arasındaki farktır. Mâ el-mevsûle genellikle gayr-i âkiler için kullanılan bir mevsûl ismidir. Mâ el-masdariyye ise kendisinden sonra gelen fiil ile birlikte masdar anlamı kazanan bir harftir. Gerek mevsûl harflerinden sonra gerekse de masdar harflerinden sonra bir sıra cümlesi bulunur. Mevsûl harflerinden sonra gelen sıra

⁵⁵ el-Mutaffifin 83/14.

⁵⁶ el-İnşikâk 84/17.

⁵⁷ el-Burûc 85/7.

⁵⁸ el-Beled 90/3.

⁵⁹ en-Nâzi'ât 79/35.

⁶⁰ eş-Şems 91/5.

⁶¹ eş-Şems 91/6.

⁶² eş-Şems 91/7.

⁶³ el-Leyl 92/3.

⁶⁴ el-Kâfirûn 109/2.

⁶⁵ el-Kâfirûn 109/3.

⁶⁶ el-Kâfirûn 109/4.

⁶⁷ el-Kâfirûn 109/5.

⁶⁸ Tebbet 111/3.

⁶⁹ Zemaşşeri, el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil, 4/820; Kaysî, Muşkilu i'râbi'l-Kurân, 2/851.

⁷⁰ el-Felak 113/2.

cümlelerinin isim cümlesi veya fiil cümlesi olma durumunda, sıla cümlesinde ism-i mevsûle dönen ister açık ister gizli bir âid zamir bulunurken,⁷¹ masdar harflerinden sonra gelen sıla cümlelerinde âid zamir bulunmaz.⁷²

ما edatının masdar harfi mi yoksa mevsûl ismi mi olduğunu ayırt etmenin en kolay yolu şudur:

ما edatının yerine الَّذِي ism-i mevsûlü getirilebiliyorsa, ما edatı ism-i mevsûldür. Örneğin مَا سَمِعْتُهُ أَخَافِي (duyduğum şey beni korkuttu) cümlesinde ما edatının yerine الَّذِي ism-i mevsûlü getirilebilir (الَّذِي سَمِعْتُهُ أَخَافِي).

Diğer taraftan ما edatı ve kendisinden sonraki fiil yerine masdar getirilebiliyorsa, ما edatı masdar harfidir. Örneğin عَجِبْتُ مِمَّا تَقُولُ (Söylediğini yadırgadım/söylediğin şeye şaşırırım) cümlesinde مَا تَقُولُ ifadesi yerine masdar olan قَوْلُ kelimesi getirilebilir (عَجِبْتُ مِنْ قَوْلِكَ).

Bunlara ilaveten bazen ما edatı hem ism-i mevsûl hem de masdar harfi olarak yorumlanabilir. Örneğin مَا قُلْتُ أَعْجَبَنِي (söylediğin şey/söylemen hoşuma gitti) cümlesinde ما edatının yerine hem الَّذِي getirilebilir (أَعْجَبَنِي الَّذِي قُلْتُهُ) hem de ما edatı ve kendisinden sonraki fiil yerine masdar getirilebilir (أَعْجَبَنِي قَوْلِكَ). Fakat مَا قُلْتُهُ (söylediğin şey hoşuma gitti) cümlesindeki ما edatı, sıla cümlesindeki âid zamirden dolayı sadece ism-i mevsûl olabilir.

Sonuç

Bu çalışmada, Arapça Dilbilgisi kitapları ve Kur'ân-ı Kerîm'den yararlanılarak konu kapsamında bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmaların sonucunda ulaşılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

1) Arapçada ما edatının -kelime türü bakımından- isim ve harf olmak üzere iki çeşidi vardır. Bu çerçevede; isim ve harf olan ما edatının, delalet ettiği anlam yönünden ise on farklı türü vardır. Bu türler şunlardır: Mâ en-nâfiye, “leyse” gibi amel eden mâ, mâ el-kâffe, mâ ez-zâide, mâ el-ibhâmiyye, mâ el-masdariyye, mâ el-istifhâmiyye, mâ et-ta'accubiyye, mâ eş-şartiyye ve mâ el-mevsûle. Burada öne çıkan bir husus; her bir ما türünün cümle içindeki konumuna göre farklı irabı ve anlamının olduğudur.

2) Delalet ettiği anlam bakımından on farklı türü bulunan ما edatının altı çeşidi “harf” sınıfına dört türü de “isim” sınıfına dâhil olmaktadır.

3) Harf sınıfına dâhil olan ما edatı türleri şunlardır: Mâ en-nâfiye, leyse gibi amel eden mâ, mâ el-kâffe, mâ ez-zâide, mâ el-ibhâmiyye ve mâ el-masdariyye.

4) İsim sınıfına dâhil olan ما edatı türleri ise şunlardır: Mâ el-istifhâmiyye, mâ et-ta'accubiyye, mâ eş-şartiyye ve mâ el-mevsûle.

⁷¹ Günday - Şahin, Arapça Dilbilgisi Nahiv bilgisi, 195.

⁷² Çörtü, Sarf-Nahiv Edatlar, 231.

5) لاء edatı, Amme cüzünde farklı şekillerde ve anlamlarda olmak üzere 70 kez zikredilmiştir. Amme cüzünde geçen لاء edatlarıyla ilgili olarak; bazılarının irabı ile ilgili ittifak, bazılarının irabı ile ilgili ise ihtilaf söz konusudur. Bu bağlamda âlimlerin irabı konusunda üzerinde ittifak ettikleri لاء edatının sayısı elli bir; üzerinde ihtilaf ettikleri لاء edatının sayısı ise on dokuzdur.

6) Gerek isim sınıfına gerekse harf sınıfına giren لاء edatının -ikisi hâriç bütün türlerinin- Amme cüzünde geçtiği görülmektedir. Bununla birlikte mâ eş-şartiyye ve mâ el-ibhâmiyye'nin Amme cüzünde zikri geçmemektedir.

7) Amme cüzünde en fazla zikri geçen ve irabı konusunda en fazla ittifak bulunan لاء edatı türü, mâ el-istifhâmiyye'dir. Öyle ki on yedi defa zikredilmiştir.

8) Amme cüzünde iki farklı şekilde irab/delalet olunması mümkün olan لاء edatı türleri ise, mâ el-masdariyye ve mâ el-mevsûle'dir. Her iki şekilde de delalet olunması mümkün olan yer sayısı on beştir.

Sonuç olarak لاء edatının on farklı türünün bulunması, dil açısından zenginliktir. Bu zenginliğin Kur'ân-ı Kerîm'de eşsiz bir şekilde bulunduğunu belirtmek mümkündür.

Kaynakça

- Cârim, Ali - Emîn, Mustafa. *en-Nahvu'l-vâdih fi kavâ'idil-luğati'l-'Arabiyye*. Kahire: ed-Dâru'l-Mısıriyye es-Suudiyye, ts.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1407/1987.
- Çavdar, Emre. *Arap Dili'nde "Lâm", "Lâ", "Mâ" Edatları ve Kur'ân-ı Kerim'deki Kullanımları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.
- Çörtü, Mustafa Meral. *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Tekniği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. Basım, 2012.
- Çörtü, Mustafa Meral. *Sarf-Nahiv Edatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. Basım, 2008.
- Da'âs, Kasım Humeydân. *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dimeşk: Dâru'l-Munîr, 2004.
- Da'kûr, Nedîm Hüseyin. *el-Kavâ'idu't-tatbikiyye fi'l-luğati'l-'Arabiyye*. Beyrut: Muessesetu Bahsûn, 1998.
- Dervîş, Muhyiddîn. *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânüh*. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 4. Basım, 1994.
- Ferrâ, Ebû Zekerıyya Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. Kahire: Dâru'l-Mısıriyye, ts.
- Günday, Hüseyin - Şahin, Şener. *Arapça Dilbilgisi Nahiv bilgisi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 6. Basım, 2012.
- Galâyînî, Mustafâ b. Muhammed Selîm. *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 28. Basım, 1414/1993.
- Hacibekiroğlu, Abdullah. *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Harrât, Ahmed b. Muhammed. *el-Muctebâ min muşkili i'râbi'l-Kur'ân*. Medine: Mecma'u'l-Melik Fehd, 2005.

- Hâşimî, es-Seyyid Ahmed. *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. thk. Yusuf es-Sumeylî. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1434/2013.
- Hemedânî, Ebû Yûsuf Müntecebüddîn. *el-Ferîd fi 'râbi'l-Kur'ânî'l-mecîd*. thk. Muhammed Nizâmuddîn el-Fetîh. Medine: Dâru'z-Zamân, 2006.
- İbnu'l-Hâcib, Cemâluddîn Osman b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yunus. *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv*. thk. Salih Abdulazîm eş-Şâir. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1. Basım, 2010.
- İsbahânî, İsmail b. Muhammed b. Ali et-Talîhî Ebu'l-Kasım. *İ'râbu'l-Kur'ân*. Riyad: Mektebetu'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 1995.
- Karslı, İlyas. *Yeni Sözlük : Arapça-Türkçe*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2013.
- Kaysî, Mekkî b. Ebî Tâlib. *Muşkilu 'râbi'l-Kurân*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Beyrut: Muessetu'r-Risâle, 2. Basım, 1405/1985.
- Meylânî, Muhammed b. Abdurrahim. *Şerhu'l-muğnî*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2012.
- Murâdî, Hasan b. Kasım. *el-Cenâ ed-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*. thk. Fahrüddîn Kabâve - Muhammed Nedîm Fâdil. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1413/1992.
- Ömer, Ahmed Muhtar. *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsıra*. Kahire: 'Âlemu'l-Kutub, 1. Basım, 1429/2008.
- Râcihî, Abduh. *et-Tatbîku'n-nahvî*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 2. Basım, 1431/2010.
- Rummânî, Ebü'l-Hasen Alî b. İsâ b. Alî. *Menâzili'l-hurûf*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Basım, 2005.
- Sâfi, Mahmûd Abdurrahîm. *el-Cedvel fi 'râbil'l-Kur'ân*. Dimeşk: Dâru'r-Raşîd, 1418/1997.
- Ukberî, Ebü'l-Bekâ Abdullâh b. el-Huseyn. *et-Tibyân fi 'râbi'l-Kur'ân*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Kahire: Mektebetü İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf'an hakâiki't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil*. thk. Abdurrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.